

KUREYŞ SÛRESİNİ HZ. İBRAHİM'İN DUASI BAĞLAMINDA OKUMAK

Osman KARA*

Özet

Kur'ân'ın tarihi olaylara atıfta bulunduğu ayetleri doğru anlayabilmek için tarihi olayları ve arka planını bilmek gerekir. Bu makalede Kureyş kabilesine verilen iki özellik tarihi bilgilere başvurularak yorumlanacaktır. Bu iki özellikten birisi Mekke'nin her türlü tehlikeden emin bir belde olması, diğeri ise kurak, tarıma elverişsiz bu bölgede yaşayan Kureyş kabilesinin diğerkabilelerin sevgisine mazhar olmaları ve yaptıkları ticarî faaliyet sonucunda her türlü nimetten yararlanmalarıdır. Bu iki istek oğlunu Mekke'ye yerleştiren Hz. İbrahim'in duasında ifade edilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kureyş, Tarih, Ticaret, Mekke.

Abstract

Reading Quraysh Sure in The Context of Abraham's Invocation

It is necessary to know historical events and their backgrounds to understand accurately the verses about historical events which Qur'an refers. In this article, two features given to Quraysh tribe will be interpret by referring to historic informations. One of these two features is to be Mecca a confident city far away from every danger, the other one is Quraysh tribe living in this unsuitable area for agriculture is loved by other tribes and has benefit from every kind of gain from the result of commercial activities.

Key Words: Quraysh, History, Trade, Mecca.

GİRİŞ

Kur'ân ayetlerini doğru anlama sorunu tarih boyunca müfessirlerin önem verdiği konuların başında gelmektedir. Kur'ân şüphesiz tarih üstü bir metin olup dünya hayatı devam ettiği sürece insanlar için evrensel değerler ifade eden bir rehberdir. Ancak bu durum Kur'ân'ın tarihin belli bir döneminde ve belli bir coğrafyada yaşayan insanlara indiği, ilk muhataplarının dilini kullandığı ve onların zihin dünyasına hitap ettiği

---

* Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, (karaosman25@hotmail.com)

gerçeğini değiştirmez. Bu gerçeğin yanı sıra Kur'ân, Hz. Adem'den beri devam eden ilahi kaynaklı vahiy halkasının son merhalesidir. Bütün peygamberlerin insanlığa öğrettiği din Kur'ân'ın vahyi ile tamamlanmış ve mükemmeliyete ulaşmıştır. Bu bağlamda Kur'ân geçmişten nüzul anına, oradan da dünya hayatının son bulduğu vakte kadar bütün insanlığa hitap eden bir kitaptır. Bu sebeple onun kendinden önceki tarihi döneme yaptığı atıfları anlamak için Kur'ân'ın tarih anlayışını, tarihi olayların arka planını ve tarihi bilgileri zikrederken kullandığı dili, üslubu ve yöntemi bilmek gerekir.

Kur'ân kendinden önceki peygamberlerin kavimleriyle olan ilişkilerine atıfta bulunurken kronolojik sırayı takip etmediği gibi, olayların tamamını da bir yerde zikretmez. Münasebet düştükçe, anlatılan konuyla ve verilmek istenen mesajla alakası kurularak, olayın belli bir sahnesi verilir. Bir başka yerde de başka bir münasebetle olayın başka bir boyutu anlatılır. Çünkü Kur'ân bizim anladığımız manada bir tarih kitabı değildir. Ancak kendinden önceki kavimlere ait olaylar, verilmek istenilen mesaj çerçevesinde olayın detaylarına girilmeden, hatta mekân, tarih, zaman ve isim zikredilmeden verilmeye çalışılır.

Kur'ân'ın bu tarihi olaylara atıfta bulunmasının nedenlerinden birisi, Rasulullah'ı teselli etmektir. Çünkü Rasulullah azgın, mütekebbir ve inatçı müşriklerin yaptıkları azgınlık ve kabalıktan bun alıyor, onların iman etmemelerine üzülüyordu. Kur'ân ise daha önceki peygamberlerin başlarına da aynı sıkıntıların geldiğini, bu sebeple üzülmemesi, ümitsizliğe kapılmaması gerektiğini ifade etmek için bu olaylara atıfta bulunuyordu. Bu tarihi olayların anlatılmasındaki bir diğer husus ise müşriklerin önceki kavimlerin başlarına gelen musibet ve belalardan dersler çıkarmaları, aynı hataya düşmemeleri için bir uyarı niteliğindedir.¹

Bazen de Kur'ân Allah'ın verdiği nimetlere karşılık, kulluk yapmaları gerekenlerin, aksine nankörlük ettiklerini, verilen imkân ve nimetlerin

¹ Bkz. Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, İFAV, İstanbul 1986, s. 239-241; Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Yayınları, İstanbul 1989, s. 106-108; İdris Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir 1994, s. 281-329.

farkında olmadıklarını, Allah'ı inkâr etmeye ve putlara tapmaya devam ettiklerini ifade etmek ve onları bu konuda uyarmak için bu tarihi olaylara atıfta bulunur.

Bu bağlamda Allah, Kureyşli müşriklere Kureyş Suresi'nde **“beldelerini emin ve güvenli kıldığını”, “onları açlıktan kurtardığını”** ifade ederek, kendilerine verilen bu iki önemli nimetin karşılığında bu evin, yani Kâbe'nin Rabbi'ne ibadet etmeleri gerektiğini ifade etmektedir. İşte surede bahsi geçen bu iki nimeti anlamamız için bu konuyla ilişkili olan İbrahim Suresi'nin 35-37. ayetlerine müracaat etmemiz gerekecektir. Bu nimetleri anlamamız için bu da yetmez. Ayrıca Kureyş kabilesinin diğer kabileler arasındaki statüsü, ticari hayatları, diğer Arap kabilelerle yaptıkları “ilâf” yani ticarî anlaşmalar ve bu çerçevede Bizans ve Sasânî devletleriyle kurdukları ticarî ilişkilerin anlatıldığı olayların tarihi arka planını bilmek gerekir. Bu tarihi olaylara müracaat etmeden bu ayetleri ve Hz. İbrahim'in duasını anlamamız mümkün değildir.

Bu makalede Hz. İbrahim'in oğlu ve eşiyle Mekke'ye geldiğinde yaptığı duayı tarihi olayların ışığında tahlil ederek, bu bağlamda Kureyş Suresi'nin vermek istediği mesajları anlamaya çalışacağız. Konuya başlamadan önce Arabistan yarımadasının konumu ve burada yaşayan Arap kabileleriyle ilgili kısa bir bilgi sunduktan sonra, Kureyş kabilesinin Araplar arasında kazanmış olduğu stratejik öneme değinmek istiyoruz.

1. Arabistan ve Burada Yaşayan Kabileler

Yemen, Necid, Hicaz ve Tihâme olmak üzere dört bölüme ayrılan Arabistan yarımadası, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişme noktasını teşkil eden Güneybatı Asya'nın güney kısmında yer alır. Doğudan Umman ve Basra körfezleri, güneyden Hint Okyanusu ve Aden körfezi, batıdan da Kızıldeniz ve Akabe körfezi ile tabii olarak sınırlanmıştır. Güneyde ise Babu'l-Mendeb Boğazı ile Afrika'dan ayrılmaktadır.²

² “Ahmed Emin, *Fecru'l-İslam*, Beyrut 1969, s. 1-2; Şevki Dayf, *Tarîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, Daru'l-Ma'arif, Kahire ts., s. 17; Kudret Büyükcoşkun, “Arabistan”, *DİA*, İstanbul 1991, III, 249.

Bu bölgenin geneline çok az yağmur yağdığı için iklim kurak, bitki örtüsü kıt, çöllerle kaplı, dağlık bir yerleşim yeridir. Denizle yaylaların arasında bulunan bölgelerin dışındaki yerler hemen hemen yerleşime müsait değildir. Kızıldeniz boyunca uzanan sahiller, kırmızı toprak ve parlak kayalıklardan oluşan dağlarla çevrilidir. Yukarıda anılan bu dağlar yalçın kayalar, dik uçurumlarla deniz kıyısına kadar uzanır. Arka tarafta bulunan kısımlar çıplak kayalardan oluşur ve aşama aşama yükselen paralel sıradağlarla çevrilidir. Dağların aralarında bulunan dar vadilerde, kış yağmurları bittiği zamanlar ancak derin kuyular kazarak su elde edilebilir. Toprak ve bitki örtüsüne elverişli olan kısmı oldukça sınırlı olan bu bölge, eskiden beri Hicaz adıyla anılırdı.³

Arabistan'ın İslâm tarihi bakımından en önemli bölgesi, hiç şüphesiz Hicaz bölgesinin de yer aldığı Orta Arabistan'dır. Bu bölgede üç önemli şehir vardır. Bunlar Mekke, Yesrib ve Tâif şehirleridir. Bu şehirlerin başında Mekke gelmektedir. Mekke güneyde Yemen'e, kuzeyde Akdeniz'e, doğuda Basra körfezine, batıda Kızıldeniz Limanı Cidde'ye ve Afrika istikametinde giden yolların kesişme noktasında iktisadî bakımdan çok elverişli bir mevkiye yer almaktadır. Bu elverişli mevki yanında İslâmî inanışa göre Hz. Âdem tarafından yapılan, tufandan sonra da Hz. İbrahim ve oğlu İsmail'in yeniden inşa ettikleri Kâbe'nin Mekke'de bulunması burasını Arabistan'ın dinî merkezi haline getirmişti. Yılın belirli aylarında Arabistan'ın her tarafından Kâbe'yi ziyarete gelen insanlar şehrin ticarî faaliyetlerine canlılık kazandırır, panayırlar kurulur ve şiir yarışmaları yapılırdı. Mekke'nin iktisadî hayatının temeli ticaret idi. Mekkeli tüccarlar Bizans, Habeş ve İran devletleriyle ticarî anlaşmalar yapıyor ve geniş bir ticaret faaliyetine girişiyorlar, yılda iki defa kuzeye ve güneye büyük kervanlar yolluyorlardı. Yılın diğer zamanlarında ise daha küçük kervanlar gönderilirdi. Bu bölgede tarım, olumsuz coğrafi şartlar sebebiyle pek az yapılabiliyordu.⁴ Bu sebeple

³ Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Sad. M. Mahfuz Söylemez, Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997, s. 9; Semih Duğaym, *Edyân ve Mu'tekidâtü'l-'Arab*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1996, s. 15.

⁴ Ahmed Emin, *Fecru'l-İslam*, s. 3-4.

insanların hayatlarını sürdürebilmeleri için ticaret yapmaları hayati öneme sahipti.

Arabistan yarımadasının fiziki yapısına işaret ettikten sonra burada yaşayanlar hakkında da biraz bilgi vermemiz konunun daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır. İslâm kaynaklarına göre Mekke'nin ilk sakinleri Amâlika'dır. Bunlardan sonra Cürhümlüler buraya hâkim olmuşlardır. Hz. İsmail Mekke'ye Cürhümlüler zamanında gelmiş ve onlardan bir kızla evlenmişti. Cürhümlüler'in hâkimiyeti III. yüzyılın başlarına kadar devam etmişti. Daha sonra Yemenli bir kabile olan Huzâa, Cürhümlüler'i Mekke'den çıkararak şehre hâkim oldu. Nihayet Mekke V. yüzyılın ortalarında Hz. Muhammed'in atası Kusay b. Kilâb başkanlığındaki Kureyş kabilesinin idaresine geçti. Yesrib ise Mekke'nin aksine hayatını tarımla kazanıyordu. Bu şehirde iki Arap ve üç Yahudi kabilesi oturuyordu. Arabistan içinde Mekke ile boy ölçüşebilecek bir durumda değildi. Tâif ise Mekke'nin âdeta bir sayfiye şehri durumunda idi.⁵

Arabistan yarımadasının asıl sakinleri Samî milletlerin en önemli kısmını oluşturan Araplardır. Tarihi kitabelerin yardımıyla çağların derinliklerine nüfuz edildiğinde bunların Arap yarımadasında kuzeydeki çöllerde göçebe bir halde yaşadıkları anlaşılmaktadır. Tarih, bu bölge sakinlerini incelerken Arapların Bâide Arapları ve Bâkiye Arapları olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bâide Arapları ilk çağlarda yaşayan ve sonra yok olan Araplardır. Bâkiye Arapları ise İslam'ın zuhuruna kadar varlıklarını koruyan Araplardır. Bâide Arapları ise, Amâlika, Âd, Semûd, Tasim, Cedis ve Cürhüm kabileleridir.⁶

İslam'ın ortaya çıktığı döneme kadar varlıklarını koruyan Bâkiye Arapları ise, yaşadıkları coğrafya ve iklimin bir sonucu olarak başlıca iki guruba ayrılmaktadır. Bunlardan biri Hicaz, Necd, Tihâme ve çölde göçebelik yapan kabileler, diğeri ise Yemen ve Hadramevt taraflarında

⁵ Hakkı Dursun Yıldız, "Arabistan", *DİA*, İstanbul 1991, III, 254; Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, Ensar yayınları, İstanbul 2012, s. 74.

⁶ Ahmed Emin, *Fecru'l-İslam*, s. 4-5; Hüseyin Münis, *Tarihu Kureyş*, Daru's-Su'udiyye, Cidde 1988, s. 44; Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 35-38; Dayf, *Tarihu'l-Edebi'l-'Arabî*, s. 24; Duğaym, *Edyân*, s. 25.

yaşayan Araplardır. Dil ve ırk bakımından tek bir millete mensup olan bu iki grup birçok bakımdan birbirlerinden ayrılmaktadır; çiftçilik yapabilen Yemen ve Hadramevt bölgesinde yaşayan Araplar, tarihin nüfuz edebildiği dönemlerden beri medeni bir yaşam sürdürmüşlerdir. Arap yarımadasının diğer bölgelerindeki halk ise bedevi bir yaşam tarzını sürdürmekteydi. Kuzey ve Güney Arapları arasındaki belirgin farklılıklardan dolayı, bu iki grup birbirlerinden Kahtanîler ve Adnanîler şeklinde ayrılmışlardır.⁷

İslam tarihinde en fazla öneme sahip olan Araplar, Adnanîlerdir. Adnanîler hakkındaki en eski bilgileri Tevrat'a borçluyuz. Tevrat'ta bunlardan bazen İsmailîler, bazen Kaydarîler, bazen de Adnanîler adıyla bahsedilmiştir.⁸ İsmailîler adı Araplar arasında öteden beri yaygın olan bir menkıbe ile uygunluk arz etmektedir. Bu menkıbeye göre Keldanîlerden ayrılarak Filistin'e hicret eden Hz. İbrahim, eşi Sara'nın kıskançlığı yüzünden Mısırlı bir cariye olan eşi Hacer ile Hacer'den doğan oğlu İsmail'i Filistin'den uzaklaştırmak zorunda kalmış ve bunları Hicaz'a götürerek Mekke'ye yerleştirmiştir. Bu esnada Mekke yöresi Bâide Araplarından Cürhüm kabilesinin hakimiyetinde olduğundan, İsmail büyüdüktan sonra bunlara karışmış, reisleri Mudâd b. Beşir'in kızı Seyyide ile, sonra da Aliye binti Amr ile evlenmiş, bu iki eşinden on iki evladı dünyaya gelmiştir. Zemzem kuyusunun yanına yerleşmiş olan İsmailoğulları, zamanla çoğalarak her birinden bir boy türemiştir.⁹

2. Hz. İbrahim ve Mekke

Hz. Adem'den itibaren bütün peygamberler, tevhîd esasını insanlara tebliğ etmek için gönderilmişlerdir. Rasulullah'ın soyunun dayandığı¹⁰ Hz. İbrahim de bu peygamberlerden birisidir. Hz. İbrahim kendi memleketinde yıllarca putperestliğe karşı büyük mücadeleler yürütmüş, en yakınlarını,

⁷ Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 39; Ahmed Emin, *Fecru'l-İslam*, s. 9-10; Duğaym, *Edyân*, s. 26.

⁸ Hüseyin Münis, *Tarihu Kureyş*, s. 45. Ayrıca bkz. Tekvin, 12-26.

⁹ Mahmud Şâkir, *et-Tarihu'l-İslâmî*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 2000, I, 82; Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 47-48; Muhammed Numan el-Cârim, *Edyânu'l-'Arab fi'l-Cahiliyye*, Mısır 1923, s. 13.

¹⁰ Peygamberimizin soyu için bkz., Ebu Muhammed Abdulmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Daru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 1990, s. 15-16.

hatta babasını bile puta tapmaktan vazgeçirememişti. Hak dinini en akli delillerle tebliğ etmiş, puta tapmanın ne kadar mantıksız olduğunu çeşitli metotlarla çürütmüş, putlarıyla alay etmişti. Bu durum kavminin azgınlığını artırmış, onu ateşe atmaya karar vermişlerdi. Ancak hazırlamış oldukları ateş onu yakmamış, Allah'ın emriyle serin bir bahçeye dönüşmüştü.¹¹

Nihayet Hz. İbrahim Allah'ın emriyle, yanına eşi ve oğlu İsmail'i de alarak, kuş uçmaz kervan geçmez, uygarlığın henüz olmadığı, putperestlikten uzak, yaratılış safiyeti bozulmamış, ancak hiçbir ekin ve bitki bitmeyen, suyu ve yeşili olmayan kurak bir vadiye gelip yerleşmişti. Burada oğlu İsmail ile birlikte sellerden harap olan Kâbe'yi tekrar inşa etmişti. Bu olay Kur'an'da şöyle ifade edilir: *"Biz Beytullâh'ı insanlara sevap kazanmaları için toplantı ve güven yeri kıldık. Siz de Makam-ı İbrahim'i namazgâh edininiz! İbrahim ile İsmail'e de: "Tavaf edenler, itikâfa girenler, rükû ve secde edenler için bu evimi tertemiz bulundurun!" diye emretmiştik. İbrahim şöyle yakarmıştı: "Rabb'im! Şu kenti güvenli bir şehir yap, halkının Allah'a ve ahiret gününe inananlarını çeşitli ürünlerle rızıklandır." Rab dedi ki: "Küfre sapanları bile rızıklandırırım. Ama az bir nimetle rızıklandırır, sonra da ateş azabına itiveririm. Ne kötü bir dönüş yeridir o... İbrahim ile İsmail Beytullah'ın temellerini yükseltirken şöyle dua ediyorlardı. "Ey Rabbimiz! Yaptığımız bu işi kabul buyur bizden! Hakkıyla işiten ve bilen ancak sensin" (Bakara, 2/125-127). Kâbe'nin inşasını bitirdikten sonra da baba-oğul Allah'a şöyle dua ettiler: "Ey Rabbimiz! Bizi, yalnız sana boyun eğen müslüman kıl. Soyumuzdan da yalnız sana teslimiyet gösteren bir müslüman ümmet yetiştir. Ve bizlere ibadetimizin yollarını göster, tövbelerimizi kabul buyur. Muhakkak ki tövbeleri en güzel şekilde kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin!" Ey Rabbimiz! Onların içinden öyle bir resul gönder ki; Kendilerine senin ayetlerini okusun, onlara kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları tertemiz kılsın. Muhakkak ki sen üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibisin" (Bakara, 2/128-129).*

¹¹ Hz. İbrahim'in kavmiyle mücadelesi için bkz. En'am, 6/74-75, 83; Tevbe, 9/114; Meryem, 19/6; Enbiyâ, 21/60, 62, 69; Zuhuruf, 43/26; Mümtehine, 60/4.

Hız. İbrahim bu kurak yere eşini ve çocuklarını yerleştirirken de şu duayı yapmıştı. “Bir de, İbrahim, bir vakitler şöyle demişti: “Ya Rabbî! Burayı emin bir belde kıl, beni de evlatlarımı da putlara tapmaktan uzak tut. Ya Rabbî! Doğrusu onlar (putlar) insanların birçoğunu saptırdılar. Artık bundan sonra kim bana tâbi olursa, o bendendir. Kim de bana karşı gelirse o da senin merhametine kalmıştır, şüphesiz sen gafursun, rahîmsin. Ey Rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını senin kutsal mabedinin yanında, ekin bitmez bir vadide yerleştirdim. Ey Rabbimiz! Namazı gereğince kılsınlar diye böyle yaptım. Ya Rabbî! Artık insanların bir kısmının gönüllerini onlara doğru yönelt, onları her türlü ürünlerden rızıklandır ki sana şükretsinsinler.” (İbrahim, 14/35-37).

“Görmüyorlar mı ki etraflarında bulunan insanlara saldırılırken, can güvenlikleri yokken, Biz Mekke’yi güvenli, emin bir belde yaptık. Hâlâ mı batıla inanıp Allah’ın nimetlerini inkâr edecekler?” (Ankebût, 29/67)

Bu ayetlerde Hız. İbrahim’in gerçekleşmesini arzu ettiği iki istek dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi, ailesini yerleştirdiği ve Allah’ın evinin bulunduğu bu yerin güvenli bir belde olması, evlatlarının putlara tapmaktan uzak olmalarıdır. İkinci husus ise, topraklarında hiçbir ekin ve mahsul bitmeyen, kayalık ve kurak bir vadide bulunan Mekke’ye insanların gönüllerinin meylettirilmesi ve her türlü ürünlerden neslinin rızıklandırılmasıdır.¹²

Bu makalede Hız. İbrahim’in bu dua ve isteklerinin Kureyş Suresi’nde geçen olaylarla ilişkisi irdelenecektir. Aynı zamanda Kureyş Suresi’nin Hız. İbrahim’den itibaren devam eden tarihi süreçte meydana gelen tarihi olaylarla olan bağlantısı ortaya konulacaktır. Bu araştırmanın sonucunda bu dua vasıtasıyla vahyin, tarihin akışına müdahil olup olmadığı konusuna ışık tutulmaya çalışılacaktır. Bu sebeple Rasulullah’ın atalarından biri olan ve Kureyş kabilesinin ticari faaliyetlerdeki etkinliğinde önemli katkıları olan Kusay’dan ve kurduğu Mekke site devletinden bahsetmek gerekmektedir.

¹² Cârîm, *Edyânu’l-‘Arab*, s. 17.

3. Kusay ve Mekke Site Devleti

Kâbe'nin kuruluşundan itibaren Mekke, giderek dinî ve sosyo-ekonomik hayatın merkezi olmuştur. Hz. İsmail'den sonra Kâbe'nin idaresini ele geçiren, toplumun da mutlak lideri oluyordu. İslam'dan sonra ise Kâbe'nin manevi değeri korunmuş, ancak idarecilerinin sosyal itibarı ve hukuki statüsü eski önemini kaybetmiştir.

Babasıyla birlikte Kâbe'yi onaran Hz. İsmail'in vefatından sonra bir müddet oğulları Kâbe'nin işlerini yürüttüler. Daha sonra da hısımları sayılan Cürhümlüler idareyi ele aldılar. Bir zaman sonra şiddetli bir sel geldi ve Kâbe'yi kısmen tahrip etti. Amâlîka adında Mekke'nin yerlilerinden zengin bir kabile onu tekrar restore etti ve eskisinden daha sağlam yaparak Kâbe'nin yöneticiliğini de eline aldı; fakat onlar da Kâbe'yi kendi çıkarlarına alet ettiler. Zaman zaman görülen şiddetli sellerden Kâbe yine yıkıldı. Bu defa Cürhümlüler onu yeniden ve daha sağlam bir şekilde yaptılar.¹³ Böylece Cürhümlüler kendilerini Kâbe'nin yegâne sahibi olarak görmeye ve istediklerini yapmaya başladılar. O kadar aşırıya gittiler ki hac için koydukları vergiyi veremeyenleri hacdan men ettiler ve Kâbe'ye verilen değerli hediyeleri de gasp ettiler. Giderek çekilmez hale gelen bu duruma Huzâa kabilesi müdahale ederek Cürhümlüleri Mekke'den sürdüler. Mekke'den ayrılacakları gece Cürhüm kabilesinin reisleri kıymetli eşyaları zemzem kuyusuna atarak, üzerini toprakla kapattılar ve bulunamaz hale getirdiler. Haceru'l-Esved taşını yerinden çıkararak gizlediler. Daha sonra Mekke'yi terk ederek Yemen'e göç ettiler. Huzâa kabilesinin yönetimi bir rivayete göre üç yüz, bir rivayete göre beş yüz yıl sürdü.¹⁴

Mekke'nin Kureyş kabilesinin hâkimiyetine geçişi ise miladi dördüncü asrın sonunda veya beşinci asrın başında gerçekleşmiştir. Bu olayın kahramanı da peygamberimizin dedelerinden Kusay b. Kilab'dır.¹⁵

¹³ Ebu'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, Mektebetü'l-Esedî, Beyrut 2003, I, 109.

¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I, 132; Muhammed Hamidullah, *Le Prophete de L'İslam*, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris 1959, I, 298; Apak, *Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, s. 75.

¹⁵ Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 52.

Hız. Peygamber'in beşinci batından atası olan Kusay b. Kilab, Huzâî reislerinin sonuncusu Huleyl b. Habeşîyye'nin kızıyla evlenmişti. Bu evlilikten Kusay'ın dört oğlu olmuştu. Kusay kayınpederinin ölümünden sonra Kâbe'nin idaresini ele geçirdi. Böylece Kâbe'nin idaresinin şeceresi Hız. İbrahim'in oğlu Hız. İsmail'e dayanan Kureyşli birisine geçmiş oldu.¹⁶ İslam'ın ortaya çıkışından bir asır önce Güney Arabistan tarihinde büyük bir devrim gerçekleştiren Kusay, o dönemde Hicaz'da yaşayan Kureyş kabilesi içerisinde doğmuş, kendisine Zeyd ismi verilmişti. Bütün bedevi çocukları gibi bir kıl keçenin altında kumlar üzerinde büyüyen Zeyd, çocuk yaşta babasını kaybedince yetim kalmıştı. Annesi Fatıma binti Amr, Şam'da oturan ve Hac için Mekke'ye gelen Kudâa kabilesinden Rabia b. Hüzzam ile evlenince oğlu Zeyd'i de beraberinde Suriye'ye götürmüştü. Zeyd, Suriye'de Kudâa kabilesi içerisinde büyüdü. Fakat neseb bakımından Araplar onu Kureyşli sayıyorlar, Kudâa gençleri ona bir yabancı muamelesi yapıyordu. Medeni çevrenin etkisinde büyüyen Zeyd, doğuştan deha düzeyinde bir zekâyâ, sarsılmaz bir irade ve mağrur bir karaktere sahipti. Kudâa gençlerinin aşâğılamalarına dayanamadı. Annesinden izin alarak Hicaz'a babasının kabilesinin yanına döndü. Komşu kabilelerle sürekli savaşmak zorunda olan Kureyş kabilesi bu yiğit ve güçlü genci sevinçle karşıladılar. Kabilesinden uzakta büyümüş olmasının anısına ona Kusay adını verdiler.

Kureyş kabilesi, daha önce Hicaz'ın her yerinde dağınık durumdaydılar. İlk defa Kusay onları Mekke'de topladı. Kusay sayesinde Kureyşliler Beytullah'ın hizmetini ele geçirdiler. Arabistan'ın her yerinden gelen hacılara hizmet için de çeşitli müesseseler kurdular. Bu hizmetlerinden ötürü Kureyş Arap kabileleri arasında ve her yerde güven sağlamıştı.¹⁷ Kusay, Kâbe'nin idaresiyle ilgili bütün teşkilatları; Mekke site devletinin başkanlığı da dâhil olmak üzere bütün görev ve yetkileri tek elde topladı. Mekke'yi planlı bir şehir haline getirdi. Kureyşlileri Kâbe'nin etrafına

¹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü 'n-Nebeviyye* I, 136-137.

¹⁷ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru'l-Ma'arif, Kahire 1967, II, 254, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Ebu Zeyd, Daru İbn-i Kesîr, Beyrut 2010, II, 488; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 247.

yerleştirdi. Kâbe'nin etrafını rahatça tavaf edilebilecek Őekle getirdi. Kapısı, Kâbe'nin bulunduğu meydana açılan, devlet işlerinin yürütüldüğü Daru'n-Nedve adında bir bina yaptırdı.¹⁸

Kureyş kabilesinin Mekke site devletinin ve Kâbe'nin yönetiminde söz sahibi olması Allah'ın bir lütfu ve seçimidir. Bu bağlamda Rasulullah, **“Allah İsmail oğulları arasından Kinâne'yi, Kinâne oğulları arasından Kureyş'i seçti. Kureyş içinden Benî Hâşim'i, Benî Hâşim içerisinden de beni seçti”** buyurarak, Kureyş'in diğer kabileler arasındaki statüsüne ve önemine vurgu yapmıştır.¹⁹ Bu durum Kureyş'in diğer Arap kabileleriyle anlaşarak birlik oluşturmalarına ve ticarî faaliyetlerini daha rahat yapmalarına sebep olmuştur. Burada Kureyş'in ticarî faaliyetlerine yön veren “îlâf” hakkında kısa bir bilgi vermemiz, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

4. İlâf ve Kureyş Kabilesi'nin Ticari Faaliyetleri

Kusay'ın oğullarından biri olan Abdumenaf'ın dört oğlu vardı. Bunlardan Hâşim Şam ve Gassânî Kralıyla, Abduşşems Habeşistan Kralıyla, Muttalib Yemenli kabilelerle, Nevfel ise Fars ve Irak'ta bulunan yönetimlerle iyi ilişkiler kurmuş, ticari anlaşmalar yapmışlardı.²⁰ Arabistan yarımadasının kuzeyinde o dönemin iki süper gücü olan Doğu Roma İmparatorluğu ile Sasânî Hükümdarlığı hüküm sürmekte, Kızıldeniz'in batısında ise Habeş Krallığı bulunmaktaydı.

İşte Kureyş Suresi'nde bahsi geçen Kureyşlilere verilen iki nimetin o dönemin bilinen dünya ticaretiyle yakın ilişkisi vardır. Eğer bu ilgiyi kurmazsak ne surede bahsi geçen iki nimeti ne de Hz. İbrahim'in duasında geçen iki isteğin bu olaylarla ilgisini anlayabiliriz.

¹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü 'n-Nebeviyye*, I, 143; Taberî, *Tarih*, II, 256-259; Salih Ahmed el-'Alî, *Târîhu'l-'Arabi'l-Kadîm ve'l-Bi'setün-Nebeviyye*, Beyrut 2000, s. 145.

¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferah el-Ensar el-Hazrecî el-Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-risale, Beyrut 2006, XXII, 459.

²⁰ Burhanuddin Ebu'l-Hasan b. İbrahim b. Ömer el-Bik'aî, *Nazmu'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Âyâtü ve's-Süver*, Daru'l-Kütübi'l-İslâmî, Kahire ts., XXII, 265; Münis, *Târîhu Kureyş*, s. 137-138.

Bilindiği üzere Kur'ân'ın indiği dönemde özellikle ipek, fildişi, dini mabetler ve evlerde kullanılan buhur, baharat ve itriyat malzemesi ile gemi yapımında kullanılan saç ağacı gibi malzemeler, Hindistan'dan gemilerle Seylan adası üzerinden getiriliyordu. O zaman baharat yolu, Ümit burnu keşfedilene kadar Basra Körfezi ve Kızıldeniz idi. İlk dönemlerde Bizans ve Sâsânî devletleri arasında savaş boyutunda bir sürtüşme olmadığı için bu malların batıya gemilerle geçmesinde bir sıkıntı bulunmuyordu. Ancak miladi beşinci asırdan itibaren Doğu Roma yani Bizans İmparatorluğu ile Sâsânîler arasında yıllarca süren savaşlar meydana geldi. Bu savaşlar o günün dünya ticaretinin ana güzergâhları olan Basra Körfezi ve Kızıldeniz'i kullanılamaz hale getirmişti. Zira daha önce Seylan adasından yola çıkan ticarî mallar ya Basra Körfezi'nde bulunan Übülle şehrine iner, buradan da daha küçük gemilerle Dicle ve Fırat nehirleri üzerinden Medâin ve Zeugma dolaylarına kadar gelir, oradan yolculuğuna devam ederdi. Ya da Kızıldeniz üzerinden Akabe Körfezi'ne, oradan da kervanlarla İskenderiye'ye ulaşır ve yeniden gemilerle batıya yolculuğunu sürdürürdü. Sâsânîlerle Bizans arasında çıkan savaş bu güzergâhları güvenli olmaktan çıkarmış oldu. Buna bir de Hint Okyanusu'nda, Babu'l-Mendeb'i kontrol edebilecek bir mesafede bulunan Sokodra adasının Hindistanlı korsanlar tarafından ele geçirilmesi ve buraya yönelen gemilerin soyulması da eklenince, Kızıldeniz güzergâhı neredeyse tamamen kullanılamaz duruma geldi. Basra Körfezi güzergâhı ise Bizans için fazla tercih edilen bir yol olmaktan uzaklaştı. Zira bu güzergâh bir taraftan Sâsânîlerin Asya'da tekel oluşturmaları riskini taşıyor, öte taraftan da maliyetleri yükseltiyordu.²¹

İşte tam bu esnada Mekke site devletinin başına vizyon sahibi, ileri görüşlü bir devlet adamı Kusay'ın torunlarından biri geçti. Adı Hâşim olan bu devlet adamı peygamberimizin büyük dedesi idi. Hâşim, Hindistan ve Çin'den gelip yarımadanın sahillerine boşaltılmış olan malları kervanlar

²¹ Emin, *Fecru'l-İslam*, s. 12-14; M. Mahfuz Söylemez, "Kur'ân'ın Anlaşılmasında Tarihin Etkisi: Kureyş ve Fil Sureleri ile Necm Suresi 19-23. Ayetleri Örneği", *Kur'ân ve İslami İlimlerin Anlaşılmasında Tarihin Önemi*, Ed. M. Mahfuz Söylemez, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2013, s. 75-76.

yoluyla Suriye'ye geçirme işini organize etti. Hâşim, bu işi gerçekleştirmek için Kureyş kabilesinin tamamını bir araya getirdiği gibi, Hicaz, Umman, Irak ve Bahreyn bölgelerinde yaşamakta olan diğer Arap kabileleriyle de antlaşmalar imzaladı. İşte bu antlaşmalara îlâf denmekteydi.²² Kureyş'in ismine izafe edilen îlâf, Kureyş'in kendi içindeki güven ve kaynaşmaya, yani kabile içi barışın önemine dikkat çekmektedir. Öte yandan ayette geçen yolculuk (rihle) karinesinden de kolayca anlaşılacağı gibi, Kureyş'in civar aşiretler ve komşu ülkelerle olan dostluğuna ve bunun önemine işaret etmektedir.²³

Sevmek manasına gelen "elefe" fiilinden türeyen "Îlâf"; dağıldıktan sonra bir araya gelmek, bir şeyi âdet haline getirmek anlamına gelmektedir. Aynı kökten türeyen "ülfet" ve "melûf" da aynı anlama gelmektedir. Ayette geçen "Îlâf" tan önceki "lam" hakkında bazı Arap dili uzmanları, kelimenin ta'accüb (hayret) ifade ettiğini söylemişlerdir. Allah onları dağınık durumdayken bir araya getirmiş ve ticaret yolculuklarını âdet haline getirmelerini sağlayarak zengin olmalarına vesile kılmıştır. Bu nimete karşılık şimdi onlar Allah'a ibadetten yüz çevirmektedirler. Taberî (ö. 310/922), Arapların bir şeyi "lam" harfinden sonra zikretmelerinin, o şahsın tutumunun hayret verici olduğunu izah etmeye yeterli olduğunu söylemiştir. Bunun tersine Sibeveyh (ö. 180/796) ve Zemahşerî (ö. 538/1143) bunun "lam-ı ta'lîl" olduğunu söylerler. Onlara göre bu "lam"ın ilgisi, sonraki cümle olan "*fe'l ya'budu Rabb'e haze'l-beyt*" ileldir. Yani, Kureyşlilere verilen sayısız nimetler bir yana bırakılsa da, sadece Allah'ın lütfu ile ticarî yolculuklar yapmaları bile başlı başına bir ihsandır ve sadece bunun için de olsa Allah'a ibadet etmelidirler.²⁴

²² Muhammed Hamidullah, "Îlâf", *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 63; 'Alî, *Târîhu'l-'Arabi'l-Kadîm*, s. 133.

²³ Emin Işık, *Kureyş Suresi Üzerine Bir Tefsir Denemesi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 3, İstanbul 1985, s. 11.

²⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1981, XXXII, 105; Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İnsan yayınları, İstanbul 1991, VII, 251.

Bu sure bazı müfessirler tarafından Fil Suresi'nin devamı olarak kabul edilmiştir.²⁵ Bu sebeple Zemaşerî, Kureyş'in îlâfı (diğer kabileler arasında itibar kazanması) için Allah fil ashabını yenilmiş ekin tarlasına çevirerek helak etmiş, Kureyşlilerin güvenliğini ve bekasını sağlamıştır,²⁶ yorumunu yapmış, Fil Suresi'nin son ayeti ile Kureyş Suresi'nin ilk ayetini birleştirerek aralarında irtibat kurmuştur.

Bunun yanı sıra Hâşim Suriye'ye giderek Kureyş kervanlarının korunması konusunda Gassânîlerle bir sözleşme yapmıştı. Her yıl Mekke'den biri yaz, diğeri kış mevsiminde olmak üzere iki büyük ticaret kervanı çıkarmaya başlamıştı. Yaz kervanı Suriye'ye giderdi. Bazen Filistin'e kadar gittiği de olurdu. Kış kervanı Yemen'e, bazen de Habeşistan'a kadar giderdi. Hâşim'in bu faaliyeti Mekke'de ticarî hayatın gelişmesini sağlamış, bu kervanlara katılan Kureyşlilerin servet ve refahını artırmıştı.²⁷

Kusay'dan itibaren Araplar, Kâbe'nin koruyucusu ve hizmetkârı olan Kureyş'e derin bir saygı duymaya başlamışlardı. Bu sayede Kureyş kervanları bu uzun yolları hiçbir saldırıya uğramadan geçebiliyorlardı. Hâşim'in Gassânîler'den aldığı ticaret belgeleriyle rahat bir şekilde ticarî faaliyetlerini yürütüyorlardı.²⁸ Kureyş bu faaliyetlerle sadece Arap yarımadasında büyük bir şöhret kazanmadı, aynı zamanda başta Sâsânîler ve

²⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXIV, 649; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXXII, 104; Ebu's-Sena Şihabuddin Mahmud el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru İhyai't-turasi'l-arabî, Beyrut ts., V, 578.

²⁶ Mahmud b. Ömer ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzil*, thk. Adil Ahmed Abdulmuvahhid, Ali Muhammed Mu'avvîd, Mektebetü'l-'ubeykan, Riyad 1998, VI, 435.

²⁷ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru'l-hicr, Kahire 2001, XXIV, 654; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXXII, 104; Kurtubî, *el-Cami'*, XXII, 502; Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri* s. 60.

²⁸ Burhanuddin Ebu'l-Hasan b. İbrahim b. Ömer el-Bik'aî, *Nazmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyâtî ve's-Süver*, Daru'l-Kütübi'l-İslâmî, Kahire ts., XXII, 265; Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 247; Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 61; Işık, *Kureyş Suresi Üzerine Bir Tefsir Denemesi*, s. 11.

Habeşistan olmak üzere dönemin güçlü devletlerinin de dikkatlerini üzerine çekmeyi başarmıştı.²⁹

Bununla birlikte bu yeni kervancılık ağıyla çıkarları zedelenmiş olan devletlerin de duruma seyirci kalmadıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Hâşim tarafından organize edilen kervan ticaretinden önce, Dicle ve Fırat nehri aracılığıyla yakın doğu ticaretini büyük ölçüde kontrolünde tutan ve buralardan önemli çıkarlar elde eden Sâsânîler, hemen harekete geçmiş, kendilerine bağlı olan Hire devleti aracılığıyla Kureyş kabilesini durdurmaya çalışmıştır. Kaynaklarımızın adına Ficar savaşları dedikleri kanlı mücadelelerin asıl nedeni işte bu ekonomik durumdur.³⁰

5. Mekke'nin Güvenli Kılınması ve Fil Olayı İle İlişkisi

Kâbe ilk kurulduğundan itibaren sembolik anlam taşıyan ve insanlığın ibadet yaptığı bir mabed olmuştur. Bu sebeple bu yere Beytullah denmiştir. Hz. İbrahim'in buraya gelip yerleşmesi ve Kâbe'yi tamir etmesinden sonra buranın stratejik önemi artmış, buranın idaresini ele geçiren kabileler büyük itibar görmüş ve maddi kazançlar elde etmişlerdir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Kureyş kabilesinin elde ettiği bu stratejik konum ve kazançlar, bu kazançtan faydalanmak isteyen komşu ülkelerin dikkatini çekmiş bir şekilde yolunu bulup, bu kazanca ortak olma hevesine kapılmışlardır. İşte bu durumdan pay kapmaya çalışan Habeşistan, Bizans Devleti'nin desteğini alarak Yemen'i işgal etmiş, bu planını oradan gerçekleştirme hevesine girmiştir. Allah'ın Ebrehe'nin ordusuna müdahale etmesi, Kâbe'nin hizmetinde bulunan Kureyş kabilesi için bir lütuf ve ihsandır.

Allah'ın buna işaret etmesinin anlamı, Kureyş'e verilen nimetlerin bu ev dolayısıyla olmasıdır. Kureyşliler, taptıkları putların gerçekte Rab olmadıklarını kabul ediyorlardı. Onlara göre de Rab tekti ve kendilerini Ashab-ı Fil'in saldırısından kurtarmıştı. Ebrehe'nin ordusu saldırırken yine aynı Rabb'e dua etmişlerdi. Bu Ev'e sığınmadan önce dağınık durumdaydılar

²⁹ Söylemez, “Kur’ân’ın Anlaşılmasında Tarihin Etkisi: Kureyş ve Fil Sureleri ile Necm Suresi 19-23. Ayetleri Örneği”, s. 77.

³⁰ Bkz. Hüseyin Algül, “Ficar”, *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 52; Söylemez, s. 77.

ve hiç saygınlıkları yoktu. Ama Mekke'ye gelip Kâbe'nin yönetimini ele geçirip buranın hizmetini üstlenince bütün Arabistan'da şerefli oldular. Ticarî kabileleri korkusuzca her yeri gezmeye başladı. Onların eline geçen bütün bu nimetler, bu Ev'in Rabb'inin vermesi dolayısıyladır.³¹ Şayet Allah'ın müdahalesi olmasaydı, Ebrehe galip gelseydi, Kureyş kabilesi ve Mekke halkı sıkıntıya girecekti. Allah onların bu saygınlığını korumak için Ebrehe ordusuna müdahale etmişti.³²

Dağınık halde yaşayan Kureyşliler Kâbe'nin yönetimini ele geçirdikten sonra onlara rızık kapıları açılmış ve Hz. İbrahim'in ayette ifade edilen ve yukarıda işaret ettiğimiz şu duası kabul edilmiştir.³³ "*Rabbimiz, ben çocuklarımdan bazısını senin Beyt-i Haram'ının yanında, ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz, namazı kılsınlar diye (böyle yaptım) . Artık sen de insanlardan bir takım gönülleri onları sever yap ve onları çeşitli meyvelerle besle ki şükretsinsin.*" (İbrahim, 14/37)

Mekke halkı tarıma elverişli olmayan kurak bir vadede yaşıyorlardı. Ancak Allah Hz. İbrahim'in "*onları rızıklandır*" şeklindeki duasıyla onları doyurmuş ve korkudan emin kılmıştı. Ayrıca Hz. İbrahim'in, "*bu beldeyi emin kıl*" duasına karşılık ta, ticaret kervanlarıyla yaptıkları yolculuklarda saldırıya uğramaktan emin kılmıştır.³⁴ Yani Allah Arabistan'da hiç kimsenin emin olmadığı bu saldırı ve yağmalamalardan Kureyşlileri kurtarmıştı. O dönemde Arabistan'ın hiçbir yerinde insanlar gece rahat uyuyamazlardı. Her an bir saldırıya uğrama tehlikesi ile karşı karşıya idiler. Hiç kimse kendi

³¹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, VII, 251.

³² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXIV, 649; Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vahidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, thk. Muhammed el-Fevzan, Cami'atu'l-İmam b. Muhammed es-Su'ud, Riyad 2010, XIV, 340.

³³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXIV, 653; Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut ts., VI, 348; Zemahşerî, *Keşşâf*, VI, 437; Kurtubî, *el-Cami*, XXII, 508.

³⁴ Maverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, VI, 348; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXXII, 110; Bik'aî, *Nazmu'd-Dürer*, XXII, 267; Celaluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire 2003, XV, 673; Muhammed b. Ahmed el-Cüzey, *Kitâbu't-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl*, Daru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 1983, IV, 219; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenniyyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr*, thk. Abdurrahman 'Umeyre, Dâru'l-vefa, Beyrut 1994, V, 671.

kabilesinin sınırları dışına çıkmaya cesaret edemezdi. Çünkü yalnız çıkıldığında sağ olarak geri dönmek mümkün değildi. Ya birileri tarafından öldürülür ya da yakalanarak köleleştirilirdi. Hiçbir kervan saldırıdan emin değildi. Çünkü yol üzerinde her an önü kesilebilir, malları gasp edilebilirdi. Ancak yoldaki kabilelerin ileri gelenlerine rüşvet vererek bu yoldan sağ salim geçebilirlerdi. Ama Mekke'deki Kureyşliler bütün bunlardan tamamen emindiler. Onlar için düşman saldırısı tehlikesi yoktu. Mekke'ye düşmanın saldırabileceği korkusu da yoktu. Onlar büyük ve küçük kabilelerle ülkenin her tarafında serbestçe dolaşıyorlardı.³⁵ Taşındıkları "*Kâbe'nin hizmetçileri*" sıfatlarından dolayı hiç kimse onlara dokunmazdı. Hiç kimse onlara ses çıkarmaya cesaret edemezdi. Hatta bir Kureyşli yalnız olarak seyahat ederken saldırıya uğrarsa, "*Ben Haremliyim*" ya da "*Ben Allah'ın haremindenim*" demesi bile yeterli oluyordu. Bu söz karşısında saldırgan hemen duruyordu.³⁶ Bu durum Allah'ın Hz. İbrahim'in duasını kabul etmesinin bir sonucu ve vahyin tarihi olayların akışına müdahale ettiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Sonuç

Kur'ân'ın tarihi olaylara atıfta bulunduğu ayetleri yorumlarken tarihi olayları detaylarıyla bilmek büyük önem arz etmektedir. Çünkü Kur'ân'ın tarihi olayları kronolojik sıraya göre detaylı bir şekilde zikretme gibi bir amacı yoktur. Sadece tarihi olaylara mesaj ağırlıklı atıfta bulunmakla yetinmiştir. Bu durum Kur'ân'ın indiği dönemdeki muhataplarının bir şekilde bu tarihi olaylardan haberdar olmasının da katkısı vardır. Bu olaylardan birisi de Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i Mekke'ye yerleştirirken yaptığı dua neticesinde Kureyş kabilesinin elde ettiği stratejik konumdur. Kureyş Sures'inde bahse konu olan olaylar Arapların yaşadıkları coğrafyadaki tarihi olaylarla yakından ilgilidir. Hatta bu olayların Arapların atası olan Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i Mekke'ye yerleştirmesi olayı ile de sıkı bağlantısı olduğunu ilgili ayetlerle ifade ettik. Bu tarihi olayları bilmek ve ayetlerle münasebet ve irtibatını kurmak, ayetlerin anlamlarının daha

³⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VII, 251.

³⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXIV, 654; Kurtubî, *el-Cami'*, XXII, 502.

anlaşılır hale gelmesini sağlamaktadır. Tarihi olaylara ve kıssalara işaret eden Kur’ân ayetlerini tarihi rivayet ve bilgilere başvurmadan salt gramer ve lügat bilgisiyle anlamak mümkün değildir. Çünkü Kur’ân belirli bir ortama ve belirli muhataplara kendilerinin dil, tarih ve kültürüyle hitap eden bir metindir. Bu metnin ifade ettiği vakıyı ve olayların arka planını bilen Mekke toplumu ayetlerin işaret ettiği tarihi olayların detay bilgilerine sahiptiler. Bu bağlamda yukarıda ele aldığımız tarihi olayları ifade eden ayetleri doğru anlayabilmek için Kur’ân’ı bu dil, tarih ve kültürün kodları ile tarihi bilgiler arasındaki irtibatı kurarak yorumlamak zaruri ve gereklidir.

Ayrıca dikkat çeken diğer bir nokta da Hz. İbrahim’in yaptığı duanın tarih içinde gerçekleşmesi ve vahyin bu olaya özellikle vurgu yapmasıdır. Bu, “*Bana dua edin, duanızı kabul edeyim*” (Mümin, 40/60) ayetindeki ifadenin de dünyada gerçekleştiğini göstermektedir. Hz. İbrahim’in oğlu İsmail’in soyundan gelecek olan Kureyş kabilesinin –ki Peygamberimiz de bu soydan gelmektedir- bulunduğu coğrafyada zenginlik ve refah içerisinde, her türlü can ve mal korkusundan emin olarak yaşamalarını arzu etmesi ve bunun gerçekleşmesini Allah’tan istemesidir. Aynı zamanda bu olay bize vahyin tarihe müdahalesinin bir örneğini bize sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Aksu, Zahid, *İslam’ın Doğuşunda Toplumsal Realite, Hukukî Ayetler ve İctihâdî Kaynaklar*, Ankara 2005.

Algül, Hüseyin, “Ficar”, *DİA*, İstanbul 1996.

Alî, Salih Ahmed, *Târîhu’l-‘Arabi’l-Kadîm ve’l-Bi’setün-Nebeviyye*, Beyrut 2000.

Âlûsî, Ebu’s-Sena Şihabuddin Mahmud, *Rûhu’l-Me’ânî fî Tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, Dâru İhyai’t-turasi’l-arabî, Beyrut ts.

Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, Ensar yayınları, İstanbul 2012.

Bik’aî, Burhanuddin Ebu’l-Hasan b. İbrahim b. Ömer, *Nazmu’d-*

Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, Kars 2014

Dürer fi Tenâsübi'l-Âyâti ve's-Süver, Daru'l-Kütübi'l-İslâmî, Kahire ts.

Büyükcoşkun, Kudret, "Arabistan", *DİA*, İstanbul 1991.

Cârim, Muhammed Numan, *Edyânu'l-'Arab fi'l-Cahiliyye*, Mısır 1923.

Dayf, Şevki, *Tarîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, Daru'l-Ma'arif, Kahire ts.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü*, İFAV, İstanbul 1986.

Duğaym, Semih, *Edyân ve Mu'tekidâtu'l-'Arab*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1996.

Emin, Ahmed, *Fecru'l-İslam*, Beyrut 1969.

Ezrakî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed, *Ahbâru Mekke*, Mektebetü'l-Esedî, Beyrut 2003.

Günaltay, Şemsettin, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Sad. M. Mahfuz Söylemez, Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu yay., Ankara, 1997.

Hamidullah, Muhammed, *Le Prophete de L'İslam*, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris 1959.

Işık, Emin, *Kureyş Suresi Üzerine Bir Tefsir Denemesi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 3, İstanbul 1985.

İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed el-Kilebî, *Kitâbu't-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl*, Daru'l-kütübi'l-arabiyye, Beyrut 1983.

İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretü'n- Nebeviyye*, Daru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 1990.

İbn Kesîr, İmaduddin Ebu'l-Fida, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed es-Selame, Dâru tîbe, Beyrut 1997.

- *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Ebu Zeyd, Daru İbn-i Kesîr, Beyrut 2010.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferah el-Ensar

el-Hazrecî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-risale, Beyrut 2006.

Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İnsan yayınları, İstanbul 1991.

Maverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *en-Nüket*

ve'l- 'Uyûn, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut ts.

Münis, Hüseyin, *Tarîhu Kureyş*, Daru's-Su'udîyye, Cidde 1988.

Râzî, Fahreddîn, *Mefâtihu'l-Gayb*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1981.

Söylemez, M. Mahfuz, "Kur'ân'ın Anlaşılmasında Tarihin Etkisi: Kureyş ve Fil Sureleri İle Necm Suresi 19-23. Ayetleri Örneği", *Kur'ân ve İslami İlimlerin Anlaşılmasında Tarihin Önemi*, Ed. M. Mahfuz Söylemez, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2013.

Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahman, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire 2003.

Şâkir, Mahmud, *et-Tarîhu'l-İslâmî*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 2000.

Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir 1994.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' BeyneFenniyyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr*, thk. Abdurrahman 'Umeyre, Dâru'l-vefa, Beyrut 1994.

Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru'l-hicr, Kahire 2001.

-*Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru'l-Ma'arif, Kahire 1967.

Vahidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed, *et-Tefsîru'l-Basît*, thk. Muhammed el-Fevzan, Cami'atu'l-İmam b. Muhammed es-Su'ud, Riyad 2010.

Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Yayınları, İstanbul 1989.

Yıldız, Hakkı Dursun, "Arabistan", *DİA*, İstanbul 1991.

Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl*, thk. Adil Ahmed Abdulmuvahhid, Ali Muhammed Mu'avvid, Mektebetü'l-'ubeykan, Riyad 1998.